

156 / 26.11.2016г.

РЕЦЕНЗИЯ

за конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент“ в Института за исторически изследвания към БАН с научна проблематика „Индия в България и по света XIX – XX век“ по специалността 05.03.04. „нова и най-нова обща история“ за нуждите на секция „История на света и международните отношения“, обявен в Държавен вестник, бр. 81 от 20.10.2015 г. с кандидат гл. ас. д-р Виолина Стойчева Атанасова

от проф. д.и.н. Луиза Ревякина

Виолина Атанасова, явила се на обявения конкурс за заемане на длъжността „доцент“ в Института за исторически изследвания към БАН, е доктор, главен асистент в секция „История на света и международните отношения в ново и най-ново време“ на посочения институт. През 1979 г. завършва висше образование в Института на страните от Азия и Африка към Московския държавен университет „М. В. Ломоносов“, специалност история, профил историко-филологически: обща история, история на Азия, история на Индия. По време на следването изучава хинди и урду, както и панджаби. Изучаването на панджаби се налага във връзка с написване на дипломната ѝ работа „Пакистанско-индийските отношения през 1966–1973 г.“ Владее руски и английски език. През 1983–1987 г. В. Атанасова е аспирант в Института по изтокознание към АН на СССР, където защитава дисертация на тема „Културната политика в независима Индия и идейната борба по въпросите на индийската култура“ (1987). От 1988 г. е на работа в Института по история към БАН (сега Институт за исторически изследвания), започва като научен сътрудник 2 ст., от 1998 г. е научен сътрудник 1 ст./главен асистент. Сферата на научната дейност и на научните интереси на гл. ас. д-р Виолина Атанасова включва история на Индия, културна история на Индия, българо-индийски отношения, образа на другия през XIX – XX век.

Научно-изследователска и научно-приложна дейност

на гл. ас. д-р Виолина Атанасова

Гл. ас. д-р Виолина Атанасова е представила за рецензиране научна продукция, публикувана през 1998–2015 г., тоест след избирането ѝ за гл. асистент. Това са 28 научни публикации: 1 монографичен труд и 27 статии и студии Основният труд, с който гл. ас. Виолина Атанасова кандидатства за обявения конкурс е монографията „Българското огледало (Образът на Индия в България – край на XIX – XX век). Акад.

Изд-во „Проф. Марин Дринов“. С., 2014, 306 с. (Електронна книга). Изследването безспорно е от приносно значение за българската историография. Тази тематика е засегната само в няколко статии, публикувани в различни периодични издания и посветени на конкретни теми, в монографията на проф. И. Конев „Българското възраждане и Просвещението. (Нашите представи за Австрия, Германия, Русия, Украйна, Индия, Китай, Япония, Америка)“, т. III, част 1, С. 1998 г., в която има сюжети, отнасящи се до историята на Индия през XIX в., както и в библиографията на В. Тодорова – Маринова „Рецепция на индийския културен феномен в българската книжнина (1984 – 2009)“. С. Авангард-Прима. 2010, придружена със студия по въпроса. Предложеният от В. Атанасова труд дава цялостна представа за съществуващото в българското общество отношение към Индия, за мненията и оценките на ставащите в тази страна промени от периода на Възраждането, въпреки че за долната граница на изследването е посочен край на XIX в. (след освобождението на България), и до 90-те години на XX век, когато в резултат на политическите промени в България се създават нови условия за общуването и поддържането на контакти между двете страни. За написването на монографията са използвани разнообразни източници: както вторични – пътеписи, писма, вестници, учебници, така и автентични документи от АМВНР, лични архиви от ЦДА, АБАН, повечето от които се въвеждат в научно обръщение за първи път.

Структурата на монографията е добре обмислена. Оформени са три глави, разделящи изложения материал хронологично-тематично, което дава възможност образът на Индия да се представи в развитие, да бъдат разкрити натрупванията и промените в него като следствие от промяната на условията.

Първата глава „Далечна, но привлекателна“ обхваща периода от XVIII до средата на XX в., тоест до промяната на политическия строй в България и завоюването на националната независимост от Индия. Това е период (особено до втората половина на XIX в.), когато сведенията за Индия идват в България изцяло от чужди писмени източници от Запада и Русия. Основна роля за представянето на Индия и за формирането на познания за нея изиграват пресата, особено от края на XIX в., учебните пособия за училища и университети, популярната и художествената литература, немногочислената научна литература по ориенталистика, западните филми с индийска тематика.

Вниманието на авторката в тази глава е концентрирано върху изясняването на два основни аспекта на образа на Индия в България през анализирания период:

културния и политическия. Според нея, културният образ на Индия е доста разнопосочен. Тя очертава три типа възприятие на индийската култура в България. Най-голям интерес към Индия проявяват представителите на интелигенцията и преди всичко на художествено-творческа интелигенция, професионално свързана и проявяваща интерес към световните културни ценности. Определен кръг дейци или отделни лица проявяват интерес към източни, в това число и разпространени в Индия религиозни учения. Третият тип е масовият потребител (читател и зрител), привлечен от вестникарските новини за непознатите за българина бит, обичаи, различни духовни и физически практики, насочени към управлението на психическите и физиологическите функции на организма (напр. йогите, факирите), от западната литература за Индия, от популярните издания и филмите за тази страна.

Значително внимание е отделено на въпроса за навлизането на индийската култура в България чрез популяризиране на древноиндийското литературно наследство, на съществуващите в страната религиозни учения, чрез публикуването на художествени произведения. Специално внимание е обърнато на интереса на българите към Индия на Н. Ръорих и към творчеството на Р. Тагор. Свидетелство на интереса на българското общество и по-специално на българската интелигенция към основните индийски литературни паметници е преводът и публикуването (частично или изцяло) на „Бхагавадгита“, „Веди“ „Упанишади“ и др. В монографията не е подмината и „индийската теория“ на Г.С. Раковски. Авторката прави съпоставка с процеса на самоопределение на българското общество и по-специално на възгледите на Г. С. Раковски и на идеите, заложи в „Веда словена“, което засилва интереса към Индия.

Политическият аспект на образа на Индия в България е представен от формирането на първите възприятия за политическото ѝ положение, за приемане легитимността на управлението на Великобритания в Индия до постепенното засилване на интереса на българската общественост към започналото през 20-те години на XX в. масово антиколониално движение, до нарастването на скептицизма по отношение способността на английската власт да се справи с опасната ситуация в Индия. Проследява се подробно вестникарската информация за разрастването на борбата за независимост на Индия, за действията на ИНК и конкретно на Махатма Ганди.

В монографията се проследява как заедно с развитието на събитията в Индия през 20-те – 40-те години на миналия век се променя и представата за Индия в

България: от първите впечатления като за страна, населена от смесица от раси и племена, касти и религии, където не е възможно постигане на единение, въвеждане на правов ред и самостоятелно държавно управление, от възприемането на британското управление едва ли не като необходимост и правомерност, до интереса и уважението към антиколониалното движение и неговия водач Махатма Ганди, а след това и към възможностите на страната да се превърне в силна самостоятелна държава.

Анализирайки развитието на образа на Индия в България в областта на културата и политиката, В. Атанасова прави извода, че политическият образ на Индия се развива по-динамично и търпи развитие. Що се отнася до културния образ на Индия, то поради спецификата на индийската култура, влиянието на идващите от Запада и Русия/СССР оценки, романтичното възприемане на индийската култура в Европа, в българското общество съществуват различни, дори противоречиви елементи в образа на Индия, характерни за целия период – от XVIII до средата на XX век.

Втората глава „Към другия образ, или двустранните отношения като фактор за формирането на образа на Индия в България (50-те – 80-те години на XX век)“ е посветена на двустранните отношения между България и Индия. Тогава между двете страни се установяват дипломатически отношения (1954), започват да се развиват официалните контакти, осъществяват се контакти на обществено ниво. Поддържа се редовна връзка между различни политически и обществени организации. Разменят се посещения между представители на художественотворческата интелигенция, журналисти и др. През 70-те – 80-те години в резултат на културната политика, провеждана от Л. Живкова, се увеличават контактите между културните институции, както и на специалистите от областта на хуманитарните науки. На развитието на двустранните отношения голямо влияние оказват личният контакт между двамата ръководители на страните Т. Живков и И. Ганди, както и популярността на Л. Живкова в Индия.

Посочени са най-важните области, в които се развива икономическото сътрудничество: селското стопанство и хранително-вкусова промишленост, електроника и електротехника, машиностроителна и тежка промишленост, химическа и фармацевтична промишленост. Анализирайки резултати от това сътрудничество, В. Атанасова отбелязва, че въпреки активните политически отношения икономическото и търговското сътрудничество не се характеризира с внушителни успехи. Като причини за това се посочват протекционистката политика на индийското правителство, ориентацията към задоволяване и стимулиране на собственото производство и на

индийския износ, еднаквата номенклатура на българските и индийските стоки, недостатъчната стриктност и гъвкавост на българските външнотърговски предприятия.

Активизирането на контактите съдейства за популярността на Индия в България, за изграждане и поддържане на положителния ѝ имидж. Индия започва да се изучава в научни институции – в БАН и в университетите. В Софийския университет е открита специалност „Индология“. С научно осмисляне на индийската проблематика се занимават и министерствата – МВнР, Министерство на търговията и др. Първоначално, когато акцентът в отношенията между двете страни пада върху политическото сближаване, се разширяват политическите черти на нейния образ, по-късно нараства и икономическият ѝ престиж. Но според В. Атанасова, въпреки широките рамки на българо-индийското сътрудничество в тези години, най-голяма роля за тяхното развитие като цяло, така и за формирането на образа на Индия сред българското общество все пак изиграват културните връзки. А след като започва осъществяването на инициативите на Л. Живкова в културната сфера и се поставя началото на активното българо-индийско културно сътрудничество, отпадат и много идеологически ограничения, засилва се интересът към такива страни на индийската култура, които се потискат от официалната пропаганда и не само в България.

Но като цяло, образът на Индия в тези години се формира не еднозначно. Както отбелязва В. Атанасова, той не може да бъде друг, освен да е в съответствие с идеологията и официалната пропаганда на социалистическа България.

Не мога да се съглася обаче с дадената от авторката в увода оценка на тази глава като „вмъкната“, като свързващо звено между периода до средата на XX век и следващия – от средата до края на 80-те години на същия век. Според мен това е абсолютно пълноценна глава, имаща свое място в развитието на темата и допринасяща, както и другите две глави – първа и трета, за процеса на изграждане на образа на Индия. Действително, да разлика от другите глави, втората глава по съдържанието си стои по-близо до темата за българо-индийското политическо и икономическо сътрудничество, но през тези години именно взаимните връзки водят до разширяване на образа на Индия в България. И това е обяснено и подчертано в изводите към разделите и в края на главата. Може би авторката е трябвало да помисли над обединяването на втора и трета глава. Но тя е избрала друг път: във втората глава да представи база за оформяне на образа на Индия в България, в третата – метаморфозите на този образ.

Третата глава „Метаморфозите на образа“ има четири раздела: първият е посветен на мястото на културата в създаването на образа на Индия (От „тъмна Индия“ до космическите спътници), вторият – „Щрихи към политическия и социално-икономическия портрет на Индия“, третият – „История и култура – романтичният образ“ и „Свят на чудеса и тайнство – индийски възжеления“. Тоест тази глава е своего рода надстройка на предишната втора глава. В третата глава се изследват механизмите на развитието на образа на Индия през социалистическия период: култивирането на определени възгледи за страната и превръщането им в стереотипи, възраждането на някои традиционни схващания за индийската култура. Обърнато е внимание на характерните черти на социалистическата идеология и информационната политика и как те се отразяват на формирането на представите за Индия. Проследен е и проявилият се в България във връзка с дейността на Л. Живкова феномен, когато отношението към Индия и с Индия излизат извън рамките на комунистическите догми.

Според авторката разширяването на политическите, стопанските и културните отношения води до огромно („неимоверно“) увеличение на информацията за Индия, но нейното представяне, поради налаганите от цензурата ограничения, остава непълно и противоречиво. Тя смята, че причината за това „се състои в несъответствието между марксистко-ленинския подход при тълкуването на историята и настоящето на Индия и наслоените в миналото идеалистични нагласи за нейното възприятие“. Авторката също така отбелязва, че стремежът на лицата, ангажирани с двустранните контакти, да възпрепятстват проникването на древната индийска култура (заради мистичния и окултния ѝ характер) сред българското общество само предизвиква интерес към индийската древност и стремеж към изучаване на индийските източници с акцент върху философията, или върху тълкуването на древната индийска култура през призмата на окултната и езотеричната литература. За интереса към мистични прояви при възприемането на Индия способства в голяма степен отношението на Л. Живкова към тази страна.

Източниците, от които авторката черпи информацията, както и в предишния период, са преди всичко вестниците. Количество на материалите за Индия в тях варира през различните години. Те са многобройни през 50-те години, когато се разрушава колониалната система. През 60-те и началото на 70-те години публикациите намаляват, но към края на 70-те отново се увеличават. Тогава нараства и броят на публикациите, посветени на културните връзки между двете страни. С назначаването на собствени постоянни кореспонденти в Индия на БТА, а след това и на в. „Работническо дело“, се

осигурява обширна и разнообразна информация за страната. За създаването на образа на Индия допринасят радиото и телевизията, особено след като в края на 70-те години индийската страна разрешава на българския екипи да заснемат филми за Индия, а и започва да изпраща в България свои документални филми. Появяват се пътеписи и научнопопулярната литература за Индия, които от 80-те години се увеличават значително, разширява се и тематиката им.

Неизменен източник за Индия остава художествена литература – превеждат се и се издават романи на индийски и английски автори, пътеписи, мемоари на английски писатели, публицисти, политици. Превежда се индийска литература за деца.

Още един източник за оформяне на представите за Индия стават творбите на българските художници, посетили Индия: Илия Петров, Ю. Минчев, А. Даниел, В. Василева, Д. Узунов, Св. Русев. Появяват се албуми „Пътуване до Индия“, акварелен цикъл „Индийки“, създава се колекция с индийско изкуство в Националната галерия за чуждестранно изкуство.

Според В. Атанасова, въпреки налаганата през социалистическия период позиция, насочена главно към политическия образ на Индия, и въпреки че той намира широко разпространение в средствата за масова информация, както и в популярната литература, продължава да преобладава културният образ на страната. Но може да се говори и за определено взаимодействие между представите за политика и култура.

Авторката подчертава, че въпреки различията в чертите, които характеризират представите за Индия в двата разглеждани периода – до средата на XX век и през втората половина на XX век, може да се говори за приемственост при тяхното формиране. Културният образ претърпява трансформация: допълва се с нови черти и прераства в обобщаваща картина за страната, разпространявана от масмедияте и популярната литература. Но продължава да се развива и друг образ, обърнат към духовните измерения на индийската култура, въпреки че влиза в противоречие с официалната култура.

Монографичното изследване на гл. ас. В. Атанасова за образа на Индия в България през XVIII – XX век е сериозен принос в българската историография. Изложеният в нея материал е не само история на Индия, видяна през българското огледало, но история и на самата България, видяна чрез стари вестници, учебници, архивни документи.

Към кръга проблеми, свързани тематично с монографията, В. Атанасова публикува 25 студии и статии, посочени в приложения Списък на публикации и други

научно приложни разработки на д-р В. Атанасова. В тях се разглеждат въпроси, свързани с мястото на Индия в България и в света; изясняване на някои гледни точки на западната и руската рецепция на Индия, оказващи голямо влияние върху формирането на българските представи за света; изследване се условията, в които се създават предпоставки за установяване на по-трайни връзки между двете страни, на развитие на сътрудничеството; разработват се въпросите, свързани с новите религиозни учения и движения през XX век. В този смисъл особен интерес представляват нейните статии, имащи пряко отношение към България: „Измерения на религиозното пространство на източния мистицизъм в България (до средата на XX век)“, „Социална адаптация на Бялото братство (средата на 40-те – края на 60-те години на XX век“, „Религиозната вълна в България. Край на XIX – средата на XX век“. В. Атанасова, като специалист по Индия, въпреки трудностите с набавянето на материали, не се отказва от изследване на собствено индийската история и култура. През последните години тя публикува три статии с индийска тематика: „Южна Азия – зона на конфликт или стабилност?“, „Секуларизацията в Индия: развитието на една идея през XIX – XX век“ и за един от известните индийски просветители, изследователи и политици „Бал Гангадхар Тилак“. Кандидатката проявява интерес и към въпроси, свързани с развитието на историята като наука, на нейната теория и методология.

По отношение на представената от гл.ас. В. Атанасова справка за научните приноси следва да се отбележи, че Справката е съпроводена с подробни резюмета на предложените за оценка публикации и съдържащите се в тях нови приносни моменти. Формулираните от кандидатката в резюме приноси са верни.

В приложената справка за забелязаните цитирания за периода след 1998 г. са посочени 17 такива, което според мен не е малко, имайки предвид, че през тези години изследвания по история и култура на Индия не са многобройни.

За последните 10 години гл. ас. В. Атанасова участва активно с доклади общо в 12 международни или национални конференции, кръгли маси, дискусии. Докладите ѝ са свързани с историята на азиатските страни, особено с Индия, с проблеми на отношенията между Изтока и Запада. Тя участва във всички проекти на Института (национални и международни), засягащи проблематиката, по която тя работи. Това свидетелства за системност на нейните академични контакти и готовността ѝ да апробира своите научни постижения.

В. Атанасова участва в организирането на научни и обществени прояви, изнася лекции по разработваните от нея проблеми, старее се да запознае по-широк кръг колеги историци и интересувашите се от история хора с проучванията си. Тя изнася лекции в Славянското дружество, пред Клуб „Приятели на Индия“ и в Посолството на република Индия. Публикува разработките си в сп. Светилник. Консултант е на документалния филм „Махатма Ганди“.

Оценка на представените от гл. ас. д-р В. Атанасова материали

Представените за оценка публикации на гл. ас. д-р Виолина Атанасова характеризират кандидата като учен в областта, в която кандидатства за „доцент“. Те свидетелстват, че гл. ас. В. Атанасова има изградени качества на квалифициран изследовател, като и за възможностите на кандидата да прави изследвания в разнообразни като проблематика области на темата на конкурса „Индия в България и по света. XIX – XX век.“

Представените за участие в конкурса публикации отговарят на спецификата на изискванията за научно изследване: богата информация, актуални данни, използване на документи, ползване на широк кръг автори и заглавия (български и чужди).

Участието на В. Атанасова в научните проекти свидетелства, че като изследовател тя работи прецизно, поема своята отговорност в колективни екипни разработки.

Заключение. Представените научни трудове на кандидата в конкурса гл. ас. Виолина Атанасова както по съдържание, така и по обем отговарят на всички критерии и изисквания за присъждането на академичната длъжност „доцент“. В изследователската си дейност тя демонстрира широта на творческите си интереси и възможности. Това ми дава основание да предложа гл. ас. д-р Виолина Стойчева Атанасова да бъде избрана за доцент по нова и най-нова обща история в секция „История на света и международните отношения“ на Института за исторически изследвания.

26 февруари 2016 г.

проф. д.и.н. Луиза Ревякина